

مدیریت بحران زلزله در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان سروآباد

وحید ریاحی^۱، عضو هیات علمی دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی

لقمان زمانی، کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۰۲/۲۳

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۳/۱۸

چکیده:

هدف از انجام این پژوهش شناسایی پهنه های امن و خطر زلزله سکونتگاههای روستایی شهرستان سروآباد با توجه ویژه به مدیریت بحران است. این پژوهش بر حسب روش تحلیلی و بر حسب ماهیت کاربردی است و با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) تجزیه و تحلیل داده ها و لایه ها صورت گرفته و نقشه های نهایی تلفیقی پهنه های امن و خطر روستایی و نقشه های هم پوشانی جهت ارزیابی فاکتورها تولید گردید. در نهایت تحلیل فضایی - جمعیتی بر روی نقشه های سنتز انجام شد و پهنه ها و روستاهای امن و خطر شهرستان سروآباد مشخص گردید. نتایج مطالعه نشان داد که حدود ۵۰ درصد مساحت شهرستان با ۴۵ روستا و ۵۳/۵ درصد جمعیت منطقه در محدوده پرخطر زلزله قرار دارد. همچنین ۳۸ درصد مساحت شهرستان با ۲۵ روستا و ۳۲/۳ درصد در طبقه خطر متوسط و ۱۳ درصد مساحت شهرستان با ۷ روستا و ۱۴/۲ درصد جمعیت در خطر کم یا پهنه های امن قرار گرفته است. بعلاوه در محدوده امن یا کم خطر شهرستان میانگین جمعیت روستاها به شدت زیاد می شود که نشان می دهد استقرار جمعیت روستایی شهرستان سروآباد با پهنه های مستعد خطر زلزله رابطه معناداری را داراست.

واژگان کلیدی: مدیریت بحران، پهنه بندی خطر، زلزله، سکونتگاههای روستایی، سروآباد.

(۱) بیان مساله

بدون شک توسعه روستایی مفهومی چند بخشی و دارای ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (قدیری معصوم- قراگوزلو، ۱۳۹۱: ۲) و دستیابی به توسعه پایدار روستایی مستلزم توجه به همه ابعاد محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و نهادی- مدیریتی است (افراخته، ۱۳۹۱: ۴۰). یکی از مباحث و دغدغه های عمده توسعه روستایی، توجه به مخاطرات و بحران هایی است که به طور نسبتا دائمی، سکونتگاههای روستایی را با دگرگونی ها و تحولات غیر منتظره روبرو می سازد. توجه به این مخاطرات و بحرانها، ضرورت انکار ناپذیر دستگاه مدیریت بحران و ساختار مدیریت بحران است. مدیریت بحران در مقیاس های کلان و حتی محلی، "برنامه ریزی پیش از وقوع بحران" است و از آنجا که خطر و بحران وقوع زلزله تقریبا غیر قابل پیش بینی است؛ مدیریت بحران قبل از وقوع زلزله اهمیت بیشتری می یابد. در ایران زلزله پدیده چندان ناشناخته ای نیست و هر ساله مناطقی از کشور با این پدیده روبرو است. پیامد این امر تخریب مناطق مسکونی نواحی شهری و روستایی است و از آنجا که بحرانها همواره در محیط های مستعد خطر آسیب ها و تلفات سنگین تری دارند، در سکونتگاههای روستایی که به دلایل متعدد از نواحی مستعد خطر به شمار می روند، تلفات و خسارات گسترده و سنگینی دارند. این تحقیق در پی آن است که نواحی مستعد خطر و نواحی امن مناطق روستایی در شهرستان سروآباد در استان کردستان را بنا بر پارامترهای موثر در مساله و البته در صورت وقوع زلزله بررسی نماید. بنابراین هدف اصلی تحقیق شناخت نواحی امن و پر خطر سکونتگاههای روستایی در شهرستان سروآباد است. شهرستان سروآباد در میان شهرستان های استان و حتی در کشور از شهرستان های خاصی است که مستعد بحران های محیطی است. ارتفاع بالاتر از ۳۰۰۰ متر و پایین تر از ۵۰۰ متر در این شهرستان چهره ی ویژه ای به شهرستان بخشیده و بررسی های مقدماتی نشان از افزایش احتمال بالای زمین لغزش در طی دهه های اخیر در این شهرستان است. با ذکر اینکه مطالعات مشابه در این زمینه انجام شده است (رجوع شود به ویسی، ۱۳۸۹؛ شجاعی عراقی، ۱۳۸۸؛ حسینی، ۱۳۸۹)، در مطالعه حاضر از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) و مدل تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای شناخت مناطق امن و پرخطر روستایی استفاده شده و تحقیق حاضر در پی پاسخ به این سوال است که

در وضع موجود چه سکونتگاههایی از شهرستان در پهنه امن و چه سکونتگاههایی در پهنه پر خطر زلزله قرار دارند؟ نیز در صورت وقوع زلزله مناسب ترین مناطق روستایی شهرستان جهت ایجاد پایگاه های مدیریت بحران کدام است؟

۲) مبانی نظری

بحران معادل واژه Disaster و حادثه‌ای است که بطور طبیعی و یا بوسیله انسانها بطور ناگهانی به وجود می‌آید و سختی و مشقتی را به جامعه انسانی تحمیل می‌کند و جهت برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اضطراری و فوق‌العاده است (حسینی، ۱۳۸۷: ۳۰). مطابق با فرهنگ اکسفورد واقعه یا اتفاق غیر قابل پیش بینی که موجب تلفات انسانی و خسارات مالی می‌شود و در فرهنگ وبستر اتفاق خطرناک که موجب تلفات و خسارات می‌شود تعریف شده است (عبدالهی، ۱۳۹۱: ۳۳-۳۴). بحران هر نوع حادثه غیر مترقبه‌ای است که به کل جامعه یا بخشی از آن آسیب رسانده و به عنوان بلا شناخته شود (درابک - هواتمر، ۱۳۸۳: ۵). اگرچه بحران با فاجعه متفاوت است، اما برخی آنرا با بحران یکی دانسته‌اند و در همین زمینه تاکید کرده‌اند که فاجعه حادثه‌ای فراتر و گسترده‌تر است (درابک - هواتمر، ۱۳۸۳: ۵). در فرهنگ لغت معین بحران آشفتگی و تغییر حالت ناگهانی بالاترین مرحله یک جریان یا فرایند و از نظر سازمان ملل بحران شرایط و وضعیتی تعریف شده که بر اثر بروز بلایای طبیعی و یا انسان ساخت بوجود می‌آید و در آن نظام اجتماعی در یک محدوده جغرافیایی گسیخته شده و نیاز به مراقبت‌های ویژه و فراهم نمودن ضرورت زندگی اهمیت می‌یابد (عبدالهی، ۱۳۹۱: ۳۴؛ ناطق‌الهی، ۱۳۸۹). از سوی دیگر بحران به مخاطره نیز تعبیر شده و در تعریف آن بر حادثه‌ای اطلاق کرده‌اند که موجب تخریب شود (اوزی، ۱۳۹۰: ۱). به بیان دیگر بحران وضعیتی است اضطراری و ناپایدار که در آن تغییری ناگهانی در یک یا چند قسمت از عناصر متغیر نظم موجود ایجاد می‌گردد. این واژه مترادف از هم گسیختگی، بی‌نظمی، شکنندگی بیش از حد معمول، تهدید ارزش‌ها، بی‌ثباتی اجتماعی - سیاسی، مخاصمه نظامی و همانند آن تعریف شده است. در طرح امداد و نجات کشور مصوب سال ۱۳۸۲ بحران به حوادثی اطلاق شده است که بر اثر رخدادهای طبیعی یا انسانی روی داده و برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اضطراری، فوری

و فوق العاده دارد و بسته به نوع حادثه و شدت و وسعت آن به حوادث ملی، منطقه ای و محلی تعریف می شود (عبداللهی، ۱۳۹۱: ۳۴-۳۵؛ موسوی، ۱۳۹۰: ۴).

انواع بحران

اگر مدیریت فرایند به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی (اسماعیلی، ۱۳۸۸: ص ۱۹) و بحران تغییرات اساسی پیامد بی ثباتی (پورموسوی، ۱۳۹۰: ص ۲) فرض شود، برنامه ریزی مدیریت بحران فرآیند جامعی است که تمامی فعالیت های مقابله با عوارض یک سانحه هم در مقطع قبل از وقوع و هم در مقطع بعد از وقوع را در برمی گیرد. این فرایند در واقع به معنای مدیریت مقابله با خطرات احتمالی و پیامدهای سوانح است. بنابراین شناخت مناطق امن و پرخطر نواحی روستایی که در این مقاله بر آن تاکید شده است، می تواند بخشی از فرایند مدیریت بحران قلمداد گردد. هدف مدیریت بحران هماهنگی و ساماندهی کلیه عناصر دولتی و غیردولتی، عوامل ذیربط در مدیریت بحران به همراه برنامه ریزی، اتخاذ سیاست های لازم و ضروری است و برای برطرف کردن بحران نیاز به اقدامات اضطراری، انسانی و فوق العاده می باشد (سواد کوهی فر، ۱۳۸۶: ص ۲۱۶).

طبقه بندی انواع بحران غالباً بر اساس سرعت و بویژه بر اساس منشا تشکیل بحران صورت می گیرد (اوزی، ۱۳۹۰: ص ۶). بحرانها بر اساس سرعت وقوع به دو گروه بحرانهای ناگهانی و تدریجی تقسیم می شوند. زلزله، سیل و بهمن نمونه بارز بحران ناگهانی و خشکسالی، بیابان زایی و گرم شدن زمین نمونه های مهم بحران های تدریجی به شمار می روند. در این ارتباط پارسونز سه نوع بحران را بیان می کند که بر اساس سرعت وقوع بحرانهاست:

- ۱- بحرانهایی که فوری و ناگهانی روی می دهند: این بحرانها دارای علامت هشداردهنده قبلی نیستند و ناگهانی حادث می شوند. سازمانها نیز غالباً قادر به تشخیص در مورد زمان وقوع آنها و نیز برنامه ریزی برای دفع آنها نیستند، اما در بسیاری از موارد کشورهای پیشرفته آسیب های ناشی از این نوع بحران ها را به حداقل رساندند.
- ۲- بحرانهایی که به صورت تدریجی ظاهر می شوند: این بحرانها به آهستگی ایجاد می شوند و هم از این رو می توان آنها را متوقف کرد و یا از طریق اقدامات سازمانی تلفات و خسارات ناشی از آن را به حداقل رساند.

۳- بحرانهایی که مداوم و ادامه‌دار هستند: این بحرانها هفته‌ها، ماهها و یا حتی سالها به طول می‌انجامند و در دراز مدت تلفات و خسارت گسترده دارند. استراتژی‌های مواجهه شدن با این بحرانها در موقعیتهای متفاوت به فشارهای زمانی، گستردگی کنترل و میزان شدت این وقایع بستگی دارد.

از سوی دیگر بحرانها عموماً دو گروه طبیعی شامل بحرانهای زمین ساختی، اقلیمی، هیدرولوژیک و بیولوژیک و یا گروه انسان ساخت شامل بحرانهای تکنولوژیکی و اجتماعی هستند. در همین ارتباط از نظر منشا و عوامل ایجاد بحران، بیش از چهل بحران طبیعی و بیست بحران انسان ساخت شناخته شده است (عبداللهی، ۱۳۹۱: ۳۶؛ اوزی، ۱۳۹۰: جاهای گوناگون). بحرانها از نظر منشا به چهار گروه عمده بحرانهای ژئولوژیک، بحرانهای آب و هوایی، بحرانهای تکنولوژیکی و بحرانهای با منشا انسانی طبقه بندی می‌شوند (اوزی، ۱۳۹۰: ۶). در مجموع می‌توان گفت بحرانهای آب و هوایی بیشترین تنوع بحرانها را در میان انواع بحرانها دارند.

جدول شماره (۱): نمونه هایی از انواع بحران

زمین ساختی	آب و هوایی	هیدرولوژیکی	بیولوژیکی	اجتماعی	تکنولوژیکی
زلزله	گرماهای شدید	طغیان رودها	فرسایش	گرسنگی	حوادث معدنی
سونامی	سرماهای شدید	آلودگی رودها	آتش سوزی جنگلها	قحطی	حوادث ریلی
آتش فشان	خشکسالی	بالا آمدن آب دریاها	بیماری های ناشی از حیوانات	بیماریها و امراض	حوادث هوایی
زمین لغزش	گردباد- بهمن - بارش اسیدی		هجوم حشرات	حملات تروریستی	حوادث جاده ای
ریزش سنگ	ال نینو - گرمایش جهانی			آتش سوزی های بناها	حوادث صنعتی
جریان گل و لای	یخبندان - تگرگ - بارش شدید(سیل)			جنگ ها	حوادث شیمیایی

ماخذ: اوزی، جاهای گوناگون

بنا بر مباحث پیشین، زلزله پدیده ای آنی و سریع است و بحرانی با پیامد تلفات و خسارات سنگین شناخته می‌شود. بنابراین پیشگیری مهمترین اقدام برای مقابله با این نوع از بحرانهاست و چنین به نظر می‌رسد برای پیشگیری از خطر زلزله، شناخت مناطق پر خطر و امن در برابر زلزله و برنامه ریزی در جهت آن، مناسب ترین روش در پیشگیری از کاهش تلفات و خسارات زلزله به شمار می‌رود (رجوع کنید به کیت، ۱۳۸۲؛ کریس - مرشام، ۱۳۸۷؛ درویش

زاده، ۱۳۶۸). بر این اساس مطالعه حاضر بخشی از فرایند مدیریت بحران شناخته می شود که در مناطق روستایی صورت می گیرد.

۳) مواد و روش ها

تحقیق حاضر توصیفی - تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی است. در ابتدا در مطالعات کتابخانه ای به مطالعه و بررسی کتب، اسناد و مقالات در خصوص مدل ها و روش های علمی و مفهومی مکان یابی، مفاهیم و مسائل مرتبط با بحران و مدیریت بحران و شناسایی عوامل و شاخص های مؤثر بر پهنه بندی بحران زلزله و نیز ویژگی های جغرافیایی و طبیعی شهرستان سروآباد (به عنوان منطقه مورد مطالعه) پرداخته شد. سپس آماده سازی و پردازش اطلاعات شامل اقداماتی در جهت تهیه و آماده سازی لایه های اطلاعاتی از قبیل نقشه کاربری ها یا پوشش گیاهی، نقشه زمین شناسی، مسیل ها، نقشه توپوگرافی، نقشه شیب، نقشه بارش، نقشه جهت شیب انجام شده است. در مرحله آماده سازی و پردازش داده ها، تهیه نقشه های فاکتور فازی صورت گرفت که به همراه وزن دهی لایه های اطلاعاتی و نیز وزن دهی پارامترهای مؤثر در مکان یابی پهنه های خطر و امن و نهایتاً ارزیابی شاخص های به کار گرفته شده در مقایسه با نقشه نهایی خطر زلزله بوده است. در نهایت تجزیه و تحلیل داده ها و نتیجه گیری صورت گرفت که بر ارائه نقشه مکان های خطر و امن سکونتگاههای روستایی و مکان های پیشنهادی به منظور ایجاد پایگاه های امن روستایی در زمان زلزله تاکید داشته است. در انجام این امر از نرم افزار Expert Choice جهت وزن دهی و انجام فرایند تحلیل سلسله مراتبی پارامترهای مؤثر در مکان یابی و پهنه بندی خطر زلزله، تهیه نقشه نفوذ پذیری و تهیه نقشه نهایی خطر و از نرم افزار ArcMap ۱۰ جهت پردازش داده ها و اجرای آنالیز های مورد نیاز در تهیه نقشه های فاکتور و تلفیق نقشه ها استفاده شده است (رجوع شود به فاضل نیا، ۱۳۹۱؛ سنجرى، ۱۳۸۶؛ ۱۳۸۷؛ سازمان نقشه برداری کشور، ۱۳۹۱).

محدوده این پژوهش شهرستان سروآباد است. این شهرستان یکی از شهرستان های غرب استان کردستان است که از غرب با کشور عراق، از سمت شمال با شهرستان مریوان و از سمت شرق با شهرستان سنندج و از طرف جنوب و جنوب غرب با استان کرمانشاه هم مرز می باشد. مساحت شهرستان سروآباد ۱۰۵۳ کیلومتر مربع ذکر شده است. شهرستان سروآباد دارای دو

بخش به نام های اورامان و مرکزی، یک شهر، ۸ دهستان و ۸۲ آبادی و حدود ۵۰۰۰۰ نفر جمعیت در سرشماری ۱۳۹۰ می باشد. از این ۸۲ آبادی، با احتساب روستاهای تخلیه شده، مکان، روستاهای کمتر از ۵ خانوار، اردوگاه های پناهندگان عراقی و روستاهای ترکیب شده با شهر، تعداد روستاهای باقی مانده به ۷۷ روستا می رسد. مرکز این شهرستان شهر سروآباد است که با ارتفاع ۱۲۷۰ متر از سطح دریا تقریباً در ۸۰ کیلو متری غرب سنندج قرار دارد (استانداری کردستان، ۱۳۸۸: ۱۴؛ اداره کل هواشناسی استان، ۱۳۹۰؛ اداره منابع طبیعی شهرستان سروآباد، ۱۳۸۵).

جدول شماره (۲): تقسیمات سیاسی و اداری شهرستان سروآباد

شهرستان بخش	نام شهر	نام دهستان	تعداد جمعیت	تعداد آبادی		
				جمع	دارای سکنه	خالی از سکنه
سروآباد			۴۹۸۴۱	۸۲	۷۷	۵
اورامان		اورامان تخت	۴۹۲۶	۶	۵	۱
		شالیار	۳۱۷۵	۱۰	۹	۱
مرکزی	سروآباد	پایگلان	۷۸۲۶	۶	۶	۰
		رزاب	۷۷۲۸	۱۳	۱۳	۰
		ژریژه	۶۷۶۳	۱۹	۱۷	۲
		کوسالان	۸۸۰۳	۱۴	۱۳	۱
		دزلی	۵۵۳۴	۹	۹	۰
		بیساران	۶۳۷۴	۵	۵	۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵ - ۱۳۹۰

۴) یافته های تحقیق

پهنه بندی خطر زلزله در سکونتگاههای روستایی شهرستان

برای پهنه بندی خطر زلزله در مناطق روستایی شهرستان سروآباد از پنج عامل فاصله از زلزله های قبلی، فاصله از گسل، شیب، لیتولوژی و جهت شیب استفاده شده است.

فاصله از زلزله های قبلی

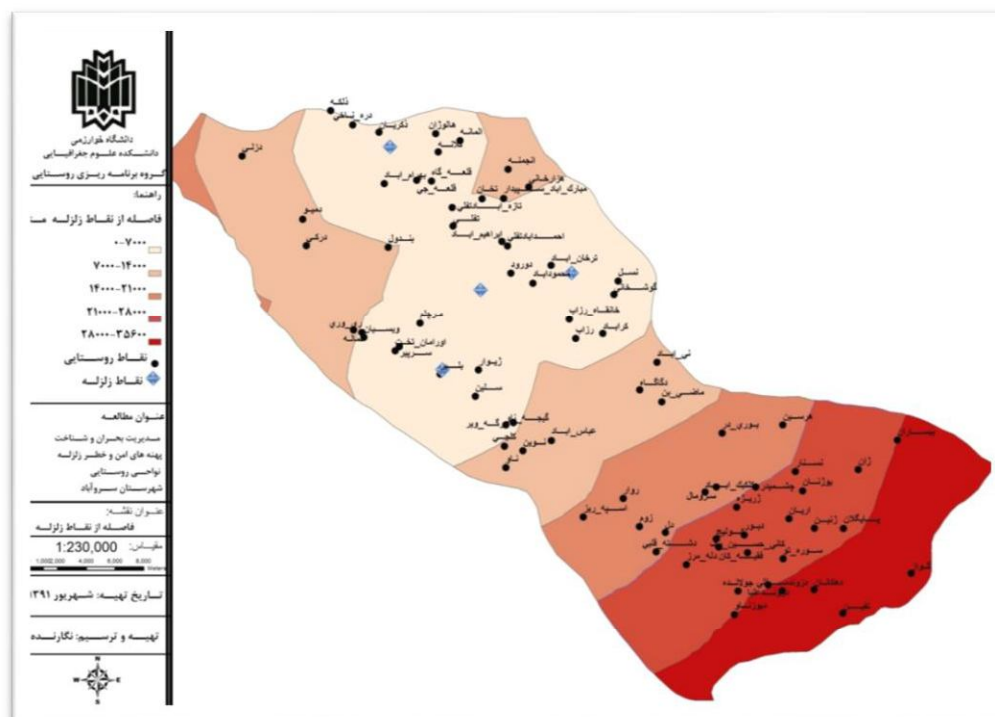
در محدوده مورد مطالعه چهار نقطه وجود داشت که قبلاً زلزله ای نسبتاً شدید در آن رخ داده بود، این عامل و لایه آن تهیه گردیده است (شکل شماره ۲). در جدول شماره ۳ مساحت و درصد فاصله از نقاط قبلی زلزله در محدوده مورد مطالعه و در شکل شماره ۲ فاصله از نقاط

زلزله منطقه، نشان داده شده است. بنا بر این داده ها، حدود ۳۵ درصد از مساحت منطقه مورد مطالعه در فاصله ۰ الی ۷۰۰۰ متری از نقاط زلزله مشاهده می شود.

جدول شماره (۳): مساحت و درصد فاصله از زلزله های قبلی در محدوده مورد مطالعه

درصد طبقات	مساحت به هکتار	فاصله از نقاط زلزله به متر
۳۴,۷	۳۶۱۸۰	۰- ۷۰۰۰
۲۴,۵	۲۵۵۰۸	۷۰۰۰-۱۴۰۰۰
۱۲,۹	۱۳۴۹۲	۱۴۰۰۰-۲۱۰۰۰
۱۵,۱	۱۵۷۱۵	۲۱۰۰۰-۲۸۰۰۰
۱۲,۸	۱۳۳۲۳	۲۸۰۰۰-۳۵۶۰۰

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

شکل شماره (۱): فاصله از زلزله های قبلی در محدوده مورد مطالعه

فاصله از گسل

با توجه به اهمیت ویژه گسل ها در وقوع لرزش های زمین به نظر می رسد، وجود دو گسل اصلی و مجموعه گسل های فرعی با امتداد شمال غربی- جنوب شرقی از مجموع رورانندگی زاگرس، در منطقه مورد مطالعه در ناپایداری دامنه و زلزله منطقه اهمیت زیادی داشته است. بدین جهت با استفاده از فایل های GIS سازمان نقشه برداری کشور گسل های منطقه استخراج گردیده است. بنا بر جدول شماره ۴ که مساحت و درصد فاصله از گسل در محدوده مورد

مطالعه را نشان می دهد، حدود ۵۱ درصد از مساحت و سکونتگاههای روستایی منطقه مورد مطالعه در فاصله صفر الی ۱۵۰۰ متر از گسل ها قرار دارند که بیانگر خطر پذیری بالای زلزله در روستاهای شهرستان است.

جدول شماره (۴): مساحت و درصد فاصله از گسل در محدوده مورد مطالعه

درصد طبقات	مساحت به هکتار	فاصله از گسل به متر
۵۰٫۹	۵۳۵۱۰	۱۵۰۰-۰۰۰۰
۲۹٫۸	۳۱۳۴۸	۳۰۰۰-۱۵۰۰
۱۲٫۰۷	۱۲۶۹۷	۴۵۰۰-۳۰۰۰
۵٫۱۴	۵۴۱۳	۶۰۰۰-۴۵۰۰
۲٫۰۷	۲۱۷۸	۷۵۰۰-۶۰۰۰

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

شیب

نسبت اختلاف ارتفاع دو نقطه به فاصله ی مستقیم آنها به شاخص "شیب" شناخته می شود که یکی از عوامل مؤثر در پایداری یا ناپایداری دامنه ها است. محاسبه شیب محدوده مورد مطالعه با استفاده از نقشه توپوگرافی منطقه و با استفاده از نرم افزار GISARC از خطوط و نقاط ارتفاعی از روی نقشه Dem منطقه و نیز با استفاده از برنامه SPATIAL ANALYST صورت گرفته و سپس به صورت درجه طبقه بندی گردید. جدول شماره ۵ بیانگر این نکته است که حدود ۷۵ درصد شهرستان سروآباد دارای شیب بیشتر از ۱۵ درصد است و این امر خطرپذیری بالای سکونتگاههای روستایی شهرستان را از خطر زلزله نشان می دهد.

جدول شماره (۵): مساحت و درصد طبقات شیب در محدوده مورد مطالعه

درصد طبقات	مساحت به هکتار	شیب به درجه
۶٫۴	۶۷۲۸	۷-۰
۲۰	۲۱۰۷۶	۱۵-۷
۲۳٫۵	۲۴۶۸۸	۲۲-۱۵
۳۲	۳۴۲۸۳	۳۲-۲۲
۱۴٫۶	۱۵۳۹۲	۴۲-۳۲
۲٫۵	۳۰۸۰	۶۷-۴۲

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

لینولوژی (نفوذ ناپذیری زمین)

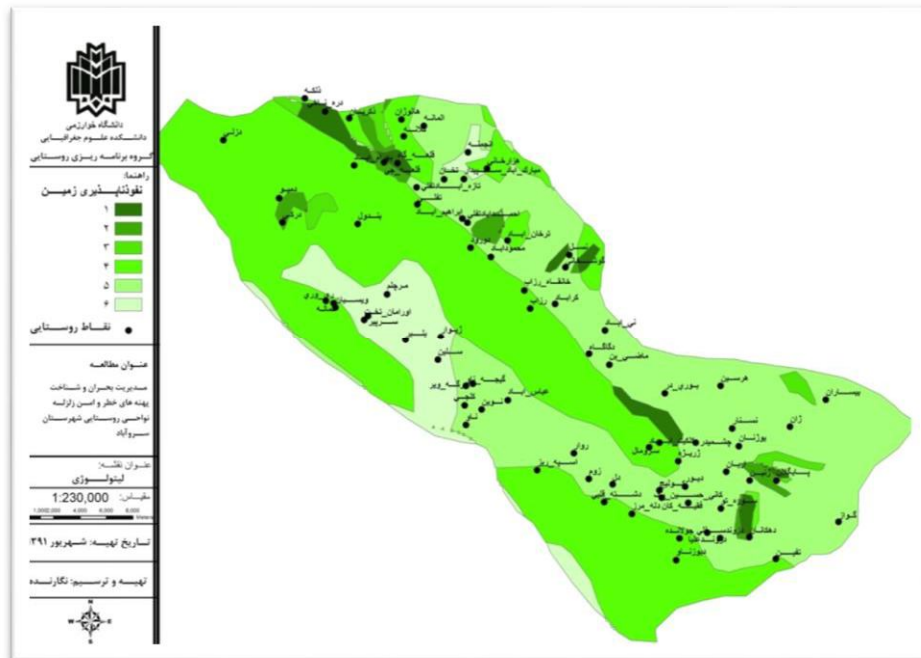
نوع مصالح دامنه و سطح زمین یکی از عوامل اصلی شدت وقوع زلزله ها و خسارات و تلفات زلزله است. بنابراین در تمام روش و الگوهای پهنه بندی خطر زلزله این عامل به نحوی در نظر

گرفته می شود. در مقاله حاضر از وزن دهی دو لایه فرسایش خاک و فرم زمین که از نقشه های سازمان نقشه برداری گرفته شده، استفاده شد و در نهایت نقشه یا لایه جدید در ۶ طبقه به صورت افزایشی (با افزایش ردیف طبقات نفوذ پذیری افزایش می یابد) تهیه گردید. لیتولوژی عاملی است که تحت تاثیر عوامل دیگری مانند شدت هوازدگی، سیستم درزه ها، خردشدگی در منطقه می باشد و رابطه تنگاتنگی با اقلیم های مختلف دارد. مطابق با جدول شماره ۶ که بیانگر مساحت و درصد هر یک از طبقات نفوذ ناپذیری محدوده مورد مطالعه است، حدود ۹۵ درصد سطح شهرستان شدت نامناسبی در این زمینه دارند.

جدول شماره (۶) : مساحت و درصد طبقات نفوذ ناپذیری در محدوده مورد مطالعه

درصد طبقات	مساحت به هکتار	نفوذ ناپذیری زمین
۲,۳	۲۴۹۷	۱
۱,۷	۱۸۰۹	۲
۱,۵	۱۵۴۳	۳
۴۵,۵	۴۷۶۷۲	۴
۴۰,۱	۴۱۸۲۵	۵
۸,۵	۸۹۷۰	۶

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

شکل شماره (۲) : طبقات لیتولوژی در محدوده مورد مطالعه

جهت شیب

اهمیت جهت شیب در ارتباط با زلزله صرفاً در میزان تابش نور خورشید است. بدیهی است که سطوح شیب دار رو به جنوب در نیمکره شمالی انرژی بیشتری دریافت می کنند و با افزایش میزان انرژی میزان رطوبت خاک کاهش یافته و پایداری دامنه ای - بر خلاف دامنه های مرطوب - ایجاد می شود. از اینرو تهیه جهت شیب برای پهنه بندی خطر زلزله اهمیت زیادی دارد. با توجه به اثرات مختلف جهت شیب در منطقه، شناسایی و طبقه بندی شیب ها بر اساس جهات جغرافیایی در امر برنامه ریزی مدیریت بحران اهمیت زیادی دارد. برای این منظور نقشه جهت شیب منطقه از نقشه رقومی شده ی توپوگرافیکی منطقه در محیط GIS تهیه شده است. سطوح شهرستان سروآباد در این بررسی به ۸ جهت تقسیم شده است. در جدول شماره ۷ مساحت و درصد هر یک از طبقات جهت شیب محدوده مورد مطالعه نشان داده شده است. بیشترین مقدار مساحت منطقه یعنی ۲۱ درصد در جهت شیب شمال شرق قرار گرفته است، که تقریباً از پتانسیل بالایی برای جذب انرژی برخوردار است، جهت جنوب غرب که دومین گروه را تشکیل می دهد، پتانسیل بالایی برای اثر بخشی پس از زلزله دارد.

جدول شماره (۷): مساحت و درصد طبقات جهت شیب در محدوده مورد مطالعه

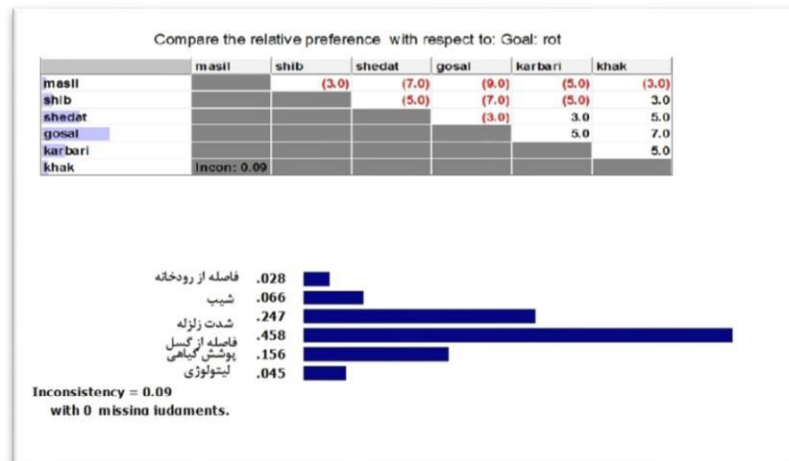
جهت شیب	مساحت به هکتار	درصد طبقات
شمال	۱۲۸۶۲	۱۲,۶
شمال شرق	۲۱۴۳۲	۲۱
شرق	۹۹۷۹	۹,۶
جنوب شرق	۷۴۸۵	۷,۳
جنوب	۱۲۹۵۵	۱۲,۸
جنوب غرب	۱۷۳۶۶	۱۷
غرب	۱۱۸۴۷	۱۱,۶
شمال غرب	۸۲۰۲	۸

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

وزن دهی داده ها و تلفیق نقشه ها با استفاده از مدل AHP و نرم افزار GIS

وزن هریک از این معیارهای مورد بررسی با توجه به فرایند تحلیل سلسله مراتبی و با استفاده از نرم افزار Expert choice به دست آمد که در شکل شماره ۳ آمده و بر مبنای آن،

نقشه نهایی زلزله در محدوده سکونتگاه‌های روستایی شهرستان سروآباد تهیه گردید. برای این منظور از روش‌های معمول پردازش داده‌ای موجود در GIS، مانند تبدیل ساختار برداری به رستری، ترکیب چند لایه به صورت یک لایه، تهیه نقشه آنالیز شبکه و طبقه‌بندی مجدد و ... استفاده شد.

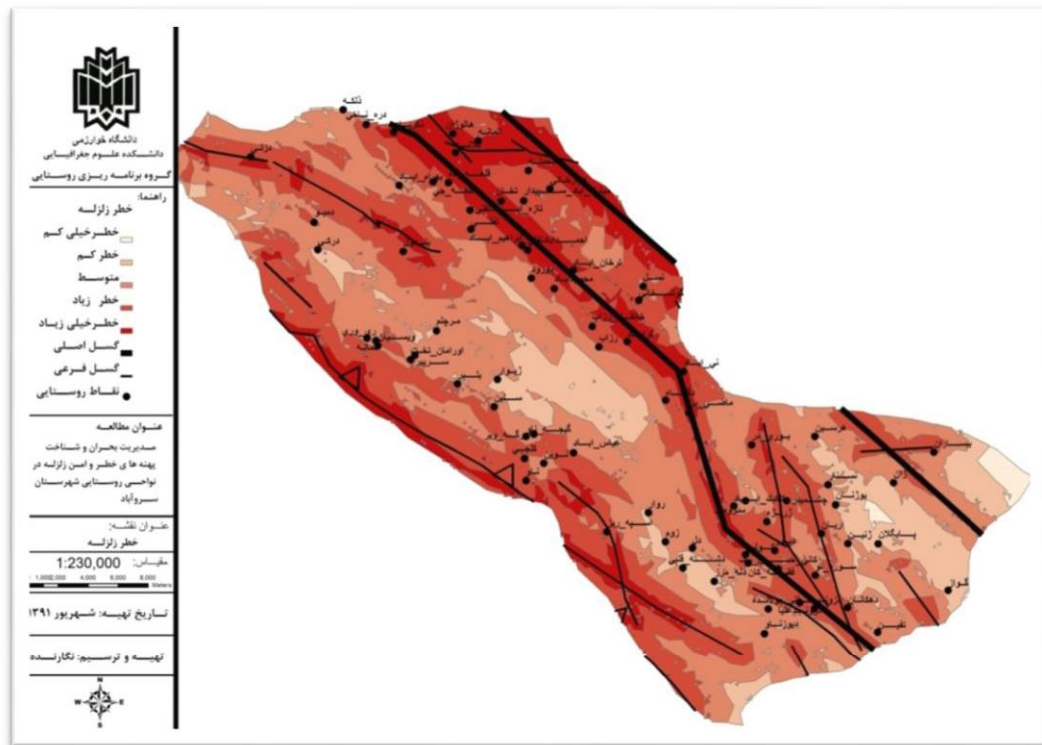
شکل شماره ۳: وزن معیارها با روش AHP

بنا بر معیارهای بررسی شده، پهنه بندی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان، و نیز نقشه خطر زلزله با تقسیم بندی منطقه مورد مطالعه به پنج ناحیه از رده کم خطر تا پر خطر بدست آمده است. بر اساس این نقشه حدود ۱۴ درصد مساحت منطقه در محدوده پرخطر زلزله قرار می‌گیرد. بنا بر یافته‌های جدول شماره ۸ که مساحت و درصد هر یک از طبقات خطر زلزله محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد و نیز شکل شماره ۴ بالغ بر ۸۵ درصد از سطح شهرستان مورد بررسی دارای در پهنه زلزله با خطر متوسط و بیشتر قرار دارند.

جدول شماره (۸): مساحت و درصد هرکدام از طبقات زلزله در محدوده مورد مطالعه

درصد طبقات	مساحت به هکتار	خطر زلزله
۰,۸۵	۸۷۹	خطر خیلی کم
۱۲,۵	۱۳۰۳۴	خطر کم
۳۸,۱۴	۳۹۷۲۷	خطر متوسط
۳۴,۷	۳۶۱۵۰	خطر زیاد
۱۳,۷۵	۱۴۳۱۸	خطر خیلی زیاد

ماخذ: یافته‌های محققان، ۱۳۹۱

شکل شماره (۴): نقشه نهایی خطر زلزله در محدوده مورد مطالعه

ارزیابی محدوده‌ای (زونی) پهنه‌بندی خطر وقوع زلزله با لایه‌های مورد بررسی هم پوشانی لایه پهنه بندی زلزله با لایه فاصله از زلزله های قبلی: مطابق با جدول شماره ۹، بیشترین مساحت پهنه های با پتانسیل خطر خیلی زیاد در نزدیکترین فاصله به نقاط زلزله یعنی ۰ الی ۷۰۰۰ متری مشاهده می شود، که با افزایش فاصله از نقاط خطر زلزله نیز کاهش می یابد و حتی به صفر می رسد. در واقع با افزایش فاصله روستاها از مناطق زلزله های قبلی امنیت سکونتگاههای روستایی بیشتر می شود.

جدول شماره (۹): هم پوشانی تغییرات فاصله از نقاط زلزله در خطر پذیری زلزله

خطر زلزله (درصد) فاصله (متر)	خطر خیلی کم	خطر کم	خطر متوسط	خطر زیاد	خطر خیلی زیاد
۷۰۰-۰	-	۱۹,۸	۳۰,۱	۳۷,۸	۵۵,۵
۱۴۰۰-۷۰۰	۲,۸	۲۰,۴	۲۲,۷	۲۶,۲	۲۹,۷
۲۱۰۰-۱۴۰۰	۰,۲۳	۷,۸	۱۵,۷	۱۲,۷	۱۱
۲۸۰۰-۲۱۰۰	۱۹	۲۱,۱	۱۴,۵	۱۷,۸	۳,۸
۳۵۰۰-۲۸۰۰	۷۸	۳۰,۶	۱۷	۵,۳	-

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

هم پوشانی لایه پهنه بندی زلزله با لایه شیب: مطابق با جدول شماره ۱۰، بیشترین مساحت پهنه های با پتانسیل خطر خیلی زیاد یعنی ۴۴ درصد در شیب های ۲۲ الی ۳۲ درجه و حدود ۲۰ درصد در شیب های ۳۲ الی ۴۲ درجه مشاهده می شود. در کل می توان گفت که بین شیب و ایمنی زلزله همبستگی زیادی وجود ندارد.

جدول شماره (۱۰): نتیجه جدول متقاطع هم پوشانی تغییرات شیب در خطر پذیری زلزله

خطر زلزله (درصد) شیب (درجه)	خطر خیلی کم	خطر کم	خطر متوسط	خطر زیاد	خطر خیلی زیاد
۷-۰	۴,۹	۷,۵	۶,۲	۶,۴۵	۷,۱
۱۵-۷	۱۵,۹	۲۳,۱	۱۶,۹	۲۲,۸	۲۴,۲۴
۲۲-۱۵	۲۴,۸	۲۷,۵	۲۱,۳۴	۲۳,۶	۲,۶
۳۲-۲۲	۴۱,۲	۳۱	۳۴,۶	۱۳,۳۵	۴۴
۴۲-۳۲	۱۳,۱	۹,۱۶	۱۶,۸	۱۴,۱	۲۰,۳
۶۷-۴۲	۰,۱۱	۱,۶	۴,۱	۲,۶	۱,۷۶

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

هم پوشانی لایه پهنه بندی زلزله با لایه فاصله از گسل: مطابق با جدول شماره ۱۱، بیشترین مساحت پهنه های با پتانسیل خطر خیلی زیاد در نزدیکترین فاصله به گسل یعنی صفر الی ۱۵۰۰ متری مشاهده می شود، که با افزایش فاصله از گسل خطر زلزله نیز کاهش می یابد و حتی به صفر می رسد، که این امر در مرحله انتخاب شاخص ها نیز پیش بینی شده بود.

جدول شماره (۱۱): هم پوشانی فاصله از گسل در خطر پذیری زلزله

خطر خیلی کم	خطر کم	خطر متوسط	خطر زیاد	خطر خیلی زیاد	خطر زلزله (درصد)
					فاصله از گسل (متر)
-	۳,۵	۲۹,۳	۷۳,۲۵	۹۹,۹	۱۵۰۰-۰
۳,۸	۴۶,۳	۴۱,۴۵	۲۳,۵	۰,۱	۳۰۰۰-۱۵۰۰
۶۹	۲۵,۴	۱۹	۳,۲	-	۴۵۰۰-۳۰۰۰
۲۷,۲	۱۷,۸	۷,۱	۰,۰۲	-	۶۰۰۰-۴۵۰۰
-	۷	۳,۱۵	-	-	۷۵۰۰-۶۰۰۰

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

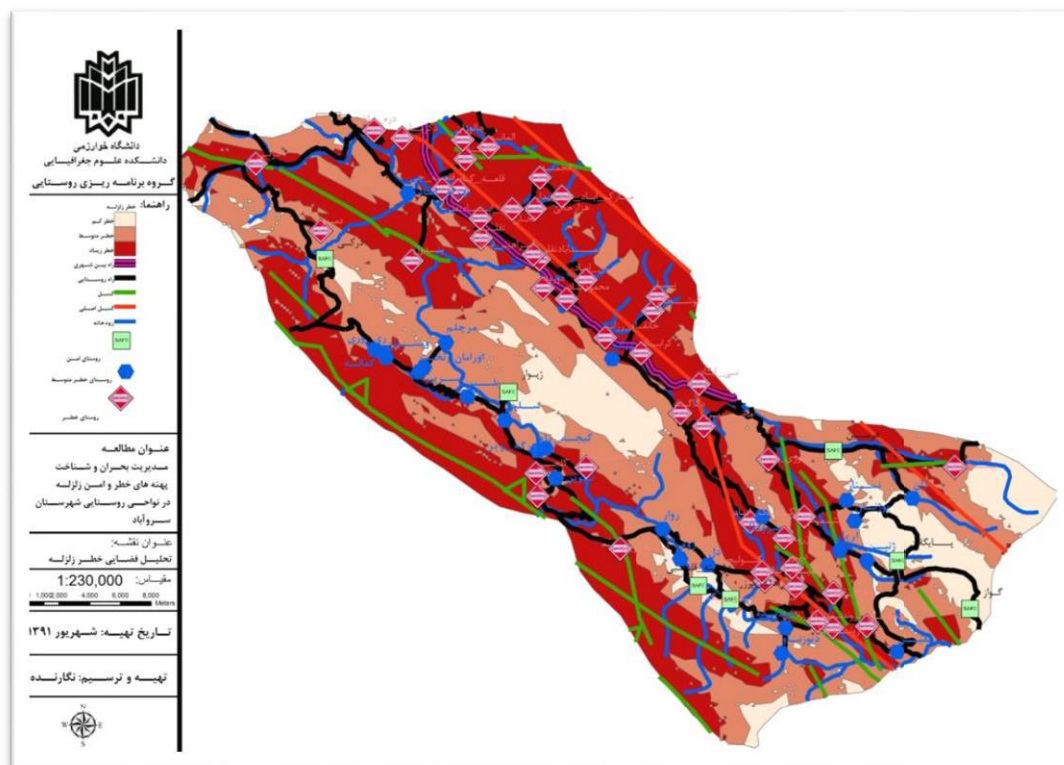
۵) بحث و نتیجه گیری

بر اساس نقشه پهنه بندی زلزله (شکل ۴) مشخص شد که حدود ۵۰ درصد مساحت منطقه، که در برگیرنده ۴۵ روستا و ۵۳/۵ درصد جمعیت منطقه است، در محدوده پرخطر زلزله قرار دارند. در جدول شماره ۱۲ مساحت و درصد هر یک از طبقات خطر زلزله، تعداد روستاها، میانگین، تعداد و درصد جمعیت روستاهای محدوده مورد مطالعه و در شکل شماره ۵ خطر زلزله، گسل های اصلی، گسل های فرعی، وضعیت راه ها و رودخانه های منطقه مورد مطالعه نشان داده شده است. بنا بر این بررسی، ۳۸ درصد مساحت منطقه، که در برگیرنده ۲۵ روستا و ۳۲/۳ درصد جمعیت روستایی است، در طبقه خطر متوسط و ۱۳ درصد مساحت منطقه، که در برگیرنده ۷ روستا و ۱۴/۲ درصد جمعیت منطقه است، در خطر کم یا پهنه های امن قرار گرفته است. نکته جالب توجه این که در محدوده امن یا کم خطر میانگین جمعیت روستاها به شدت زیاد می شود، که نشان می دهد جمعیت روستایی شهرستان سروآباد بر اساس تجربیات پیشین سوانح و بلایای طبیعی از پهنه های مستعد خطر زلزله دوری جسته اند.

جدول شماره (۱۲): تحلیل فضایی- جمعیتی خطر زلزله

خطر زلزله	مساحت به هکتار	درصد طبقات	تعداد روستاها	میانگین جمعیت	تعداد جمعیت	درصد جمعیت
خطر کم	۱۳۹۱۴	۱۳	۷	۱۱۹۰	۸۳۳۰	۱۴,۲
خطر متوسط	۳۹۷۰۲	۳۸	۲۵	۷۵۷	۱۸۹۱۷	۳۲,۳
خطر زیاد	۵۰۵۲۵	۴۹	۴۵	۶۹۸	۳۱۴۱۰	۵۳,۵

ماخذ: یافته های محققان، ۱۳۹۱

شکل شماره (۵) : تحلیل فضایی - جمعیتی خطر زلزله

در این پژوهش نقشه پهنه بندی خطر زلزله در سکونتگاههای روستایی شهرستان سروآباد به دست آمده که می تواند در مدیریت بحران به کار گرفته شود. نتیجه تحقیق می تواند نشان دهد که نخست از هر گونه توسعه روستایی و ساخت و ساز و سرمایه گذاری در مناطق پرخطر زلزله اجتناب شده و سپس گرایش به سرمایه گذاری و ساخت و ساز در نواحی روستایی هوشمندانه تر و پایدارتر صورت گیرد. به علاوه سایت های امن برای ایجاد پایگاه های مدیریت بحران با اولویت بندی در نقشه مشخص شده که می تواند در نخستین اقدامها در نظر گرفته شود. در نهایت نقشه نهایی در برگیرنده سکونتگاههای روستایی در سه پهنه امن، خطر متوسط و پرخطر زلزله است. در ارتباط با آن، پیشنهاداتی برای ایمن سازی مناطق پرخطر ارائه می شود که به نظر می رسد اجرای آنها اجتناب ناپذیر است.

۱. بستر سازی و ایجاد مکان های ایمن (پایگاههای مدیریت بحران) در سکونتگاههای روستایی شهرستان بر اساس اولویت های مطالعه شده

۲. دو گسل اصلی و گسل‌های فرعی در منطقه مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که لازم است در مناطق مسکونی حریم آن و برای اجتناب از گستردگی خسارات زلزله‌های احتمالی، تاسیسات و ساختمان‌های موجود ایمن سازی شده و در برابر زلزله مقاوم گردند.
۳. پیشنهاد می‌شود مطالعات تفصیلی حرکات توده‌ای اصلی و خطرناک به صورت منفرد و با بررسی‌های کامل صورت گیرد و راهکارهای مناسب برای تثبیت و علاج بخشی آنها انتخاب گردد. از جمله این اقدامات می‌توان به سکوبندی دامنه‌ها و بهبود زهکشی آب-های سطحی و زیرزمینی اشاره کرد.
۴. استفاده از مطالعات تخصصی در مدیریت بحران و پیشگیری قبل از وقوع زلزله. به گونه‌ای که به هنگام سازی، ذخیره سازی، تحلیل، مدل سازی و بهینه بندی داده‌ها و تحلیل آنها با استفاده از امکانات و تجهیزات و نیز تخصص‌های جدید صورت گیرد.

۶ منابع

- اداره منابع طبیعی شهرستان سروآباد، (۱۳۸۵)، **وضعیت مراتع شهرستان**، گزارش رسمی منتشر نشده، سروآباد.
- اداره هواشناسی استان کردستان، (۱۳۸۵-۱۳۹۰)، **داده های ایستگاه های هواشناسی**، سندج.
- استانداری کردستان، ۱۳۸۷، **سالنامه آماری استان کردستان**، سندج.
- استانداری کردستان، ۱۳۸۸، **سالنامه آماری استان کردستان**، سندج.
- اسکینر- کریس و گری مرشام، (۱۳۸۷)، **مدیریت سوانح**، ترجمه: حمید رضا جعفری، دانشگاه تهران، تهران.
- اسمیت- کیت، (۱۳۸۲)، **مخاطرات محیطی**، ترجمه: ابراهیم مقیمی و شاپور گودرزی نژاد، سمت، تهران.
- افراخته - حسن، (۱۳۹۱)، **اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یکم، شماره ۱، پاییز ۱۳۹۱ (صص ۳۹-۵۴)، دانشگاه خوارزمی، دانشکده علوم جغرافیایی، تهران.
- اوزی - رمضان، (۱۳۹۰)، **جغرافیای مخاطرات**، ترجمه محمد ظاهری، دانشگاه تبریز، تبریز.
- حسینی - سیده فاطمه، (۱۳۸۹)، **کاربرد GIS در مدیریت بحران زلزله مناطق روستایی**، با تاکید بر نقش پذیری نهادهای محلی، استاد راهنما: دکتر محمد سلیمانی، دانشگاه خوارزمی، پایان نامه کارشناسی ارشد، برنامه ریزی روستایی، تهران.
- حسینی مازیار، (۱۳۸۷)، **مدیریت بحران**، سازمان پیشگیری و مدیریت بحران، نشر شهر، تهران.
- درابک- توماس آی و جرالند جی هواتمر، (۱۳۸۳)، **مدیریت بحران اصول و راهنمای عملی دولت های محلی**، مترجم: رضا پور خردمند، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
- درویش زاده- علی، (۱۳۶۸)، **آیا زمین لرزه را می توان پیش بینی کرد؟**، مجله رشد آموزش زمین شناسی، شماره ۱۸، تهران.
- سازمان نقشه برداری کشور، (۱۳۹۱)، **نقشه DEM سی متر**، تهران.
- سازمان نقشه برداری کشور، (۱۳۹۱)، **نقشه توپوگرافی**، ۱:۲۵۰۰۰۰، تهران.
- سنجرى، سارا، (۱۳۸۶)، **راهنمای کاربردی ۹،۲ ARC GIS**، نشر عابد، تهران.
- سنجرى، سارا، (۱۳۸۷)، **سعادت یار، امید: پروژه های کاربردی GIS**، نشر عابد، تهران.
- سوادکوهی فر- ساسان، (۱۳۸۶)، **مبانی مدیریت پروژه های بحرانی**، شهری و بحران، انتشارات دانشگاه امام حسین، تهران.

- شجاعی عراقی، مهناز، (۱۳۸۸)، مکان یابی بهینه پایگاه های پشتیبانی چند منظوره مدیریت بحران با استفاده از GIS، مطالعه موردی منطقه ۶ شهرداری تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه خوارزمی گرایش برنامه ریزی شهری دانشکده علوم جغرافیایی، استاد راهنما: سمین تولایی.
- عبدالهی، مجید، (۱۳۹۱)، مدیریت بحران در نواحی شهری، انتشارات سازمان شهرداری های کشور، تهران.
- فاضل نیا، غریب، یاسر حکیم دوست و یدالله بلیانی، (۱۳۹۱)، راهنمای جامع مدل های کاربردی GIS، نشر آزاد، تهران.
- قدیری معصوم، مجتبی و هادی قراگوزلو، (۱۳۹۱)، نقش نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی سکونتگاه های روستایی، مجله اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یکم، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۱ (صص ۱-۱۴)، دانشگاه خوارزمی، دانشکده علوم جغرافیایی، تهران.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵)، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، تهران.
- موسوی، سیروس، (۱۳۹۰)، قابلیت های دهیاری در مدیریت بحران در روستاها، دهیارها، سال هفتم، شماره ۳۶.
- میر صانعی، سید رضا و رحمت الله کاردان، (۱۳۸۷)، نگرش تحلیلی بر ویژگی های زمین لغزش ها در کشور، مجموعه مقالات اولین کنفرانس زمین شناسی مهندسی و محیط زیست ایران، چاپ اول، تهران.
- ناطقی الهی، فریبرز، (۱۳۸۹)، شناخت بحران و مدیریت بحران، مجله علمی- ترویجی انجمن مهندسان راه و ساختمان ایران (بنا)، شماره ۹، تهران.
- ویسی، فرزاد، (۱۳۸۹)، تحلیل الگوی حرکات فصلی و دوره ای جمعیت روستایی و اثرات آن در اقتصاد محلی مطالعه موردی: شهرستان سروآباد، استان کردستان، استاد راهنما: دکتر محمدرضا رضوانی، پایان نامه دکترا دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران.